

Камю А.

МІФ ПРО СІЗІФА. ЕСЕ ПРО АБСУРД "

Камю Альбер (1913—1960) — французький філософ і літератор, яскравий представник атеїстичного екзистенціалізму.

Теми філософствування Камю — відчуженість людини, її приреченість, свобода і права, «сторонність» та абсурдність людського буття. Абсурд за Камю — це ясний розум, який доходить до своїх меж. Тут можливе відкриття змісту життя як спілкування, єднання людей в боротьбі проти зла.

В багатьох творах досліджується тема бунту, який, на думку Камю, пов'язаний з усвідомленням людини як людини, її свободи. Бунт — це шлях від тиранії до цивілізації, комунікації, об'єднання людей. Гуманізм звільняє людей від передсудів та ілюзій, догм і облуди, збагачує людину духовно.

Робота «Міф про Сізіфа» була написана в роки німецько-фашистської окупації Франції (1940—1942). На думку знавців, «Міф» відіграє роль філософського ключа до літературних творів А. Камю.

Основні твори: «Чума», «Сторонній». «Калігула», «Міф про Сізіфа».

¹ Фрагменти однойменного твору А. Камю упорядкував Г. І. Волинка. Переклад фрагментів здійснено за виданням: Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство.— М.: Политиздат, 1990. С. 24—28.— Прим, упоряд.

Абсурдне міркування

На сторінках, що подані нижче, йтиметься про почуття абсурду, яке виявляється в наш час скрізь,— про почуття, а не про філософію абсурду, власне кажучи, нашому часові невідому. Елементарна чесність вимагає з самого початку визнати, чим ці сторінки зобов'язані деяким сучасним мислителем. Немає сенсу приховувати, що я їх цитуватиму та обмірковуватиму протягом усєї цієї роботи.

Слід в той же час зазначити, що абсурд, який досі вважали за висновок, береться тут як вихідний пункт. У цьому розумінні мої міркування є попередніми: не можна сказати, до якої позиції вони призведуть. Тут ви знайдете тільки чистий опис хвороби духу, до якого не домішані ані метафізика, ані віра. Такими є межі книги, такою є єдина її упередженість.

Абсурд і самогубство

Є одна лише дійсно серйозна філософська проблема — проблема самогубства. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб його прожити,— означає відповісти на фундаментальне питання філософії. Решта — чи має світ три виміри, чи керується розум дев'ятьма або дванадцятьма категоріями — є другорядним. Такими є умови гри: в першу чергу треба дати відповідь. І якщо є вірним, як цього хотів Ніцше, те, що філософ, який заслуговує поваги, повинен бути взірцем, то зрозуміле і значення відповіді — за нею будуть слідувати певні дії. Цю очевидність відчуває серце, але в неї необхідно вникнути, щоб зробити ясною для розуму.

Як визначити більшу невідкладність одного питання порівняно з іншими? Міркувати треба про дії, які слідують за рішенням. Я ніколи не бачив, щоб хто-небудь віддавав життя за онтологічний аргумент. Галілей віддавав належне науковій істині, але з надзвичайною легкістю зрікся її, як тільки вона стала небезпечною для його життя. В якомусь розумінні він був правий. Така істина на була варта вогнища. Чи Земля обертається навколо Сонця, чи Сонце навколо Землі — не все одно? Врешті, питання це пусте. І в той же час я бачу, як накладають руки на себе багато людей, бо, за їх думкою, життя не варте того, щоб його прожити. Мені відомі й ті, хто, як не

дивно, готові покінчити з собою заради ідей чи ілюзій, які <? основою їхнього життя (те, що називається причиною життя, виявляється водночас чудовою причиною смерті). Тому питання сенсу життя я вважаю найневідкладнішим *a* усіх питань. Як на нього відповісти? Мабуть, є тільки два методи досягнення всіх істотних проблем — а такими я вважаю лише ті, що загрожують смертю або роблять вдесятеро більшим палке бажання жити,— це методи Ла Паліса і Дон Кіхота. Тільки у цьому випадку, коли очевидність та захоплення урівноважують одне одного, ми одержуємо доступ і до емоцій, і до ясності. При розгляді такого скромного і в той же час такого зарядженого патетикою предмета класична діалектична вченість повинна поступатися місцем більш невибагливій настанові розуму, яка спирається як на здоровий глузд, так і на симпатію.

Самогубство завжди розглядалося виключно як соціальний феномен. Ми ж, навпаки, од самого початку ставимо питання про зв'язок самогубства з мисленням індивіда. Самогубство підготовляється у безмовності серця, подібно до Великого Діяння алхіміків. Сама людина нічого про нього не знає, але одного чудового дня застрелюється або втеплюється. Про одного самогубця-домоправителя мені казали, що він дуже змінився, втративши п'ять років тому дочку, що ця історія його «підточила». Важко знайти більш точне слово. Спочатку роль суспільства тут невелика. Черв'як сидить у серці людини, там його і слід шукати. Необхідно зрозуміти ту смертельну гру, яка веде від ясності відносно власного існування до втечі з цього світу.

Причин для самогубства багато, і найочевидніші з них, як правило, не найдіяльніші. Самогубство рідко буває наслідком рефлексії (така гіпотеза, втім, не виключається). Розв'язка настає майже завжди неусвідомлено. Газети повідомляють про «інтимні прикrostі» або про «невиліковну хворобу». Такі пояснення є цілком прийнятними. Але було б варто виявити, чи не був байдужим в той день друг того, хто був у розпачі,— тоді винен саме він. Бо цієї крихти могло бути достатньо, щоб гіркота і нудьга, що скупчилися у серці самогубця, вирвалися назовні.

Але якщо важко точно зафіксувати мить, невловимий рух, у якому вибирається смертний жереб, то набагато легше зробити висновки із самого діяння. В певному розумінні, зовсім як у мелодрамі, самогубство є рівносильним визнанню. Покінчити з собою — значить визнати, що

життя закінчено, що воно зробилося незрозумілим. Не будемо, однак, проводити абстрактних аналогій, повернемося до буденної мови. Визнати просто, що «жити не варто». Зрозуміло, жити завжди нелегко. Ми продовжуємо здійснювати потрібні дії з найрізноманітніших причин, в першу чергу через звичку. Добровільна смерть припускає, хай інстинктивне, визнання жалюгідності цієї звички, усвідомлення відсутності якої-небудь причини для продовження життя, розуміння безглуздя повсякденної метушні, даремності страждання.

Яке ж воно це невиразне почуття, що позбавляє розум необхідних для життя мрій? Світ, який піддається поясненню, хай найхибнішому,— цей світ нам знайомий. Але якщо Всесвіт раптово позбувається як ілюзій, так і пізнання, людина стає у ньому чужою. Людина вигнана навіки, бо позбувається і пам'яті про втрачену вітчизну, і надії на землю обітовану. Власне кажучи, почуття абсурдності є цим розладом між людиною та її життям, актором і декораціями. Всі люди, які будь-коли думали про самогубство, відразу визнають наявність прямого зв'язку між цим почуттям і тяжінням до небуття.

Предметом мого есе і є цей зв'язок між абсурдом і самогубством, з'ясування того, у якій мірі самогубство є виходом абсурду. В принципі для людини, яка не займається шахрайством з самим собою, дії регулюються тим, що вона вважає істинним. У цьому випадку віра в абсурдність існування повинна бути проводом до дії. Правомірне питання, що поставлено ясно і без надмірного пафосу: чи не слідє за подібним висновком найшвидший вихід із цього неясного стану? Зрозуміло, мова йде про людей, які в змозі жити в злагоді з собою.

У такій чіткій постановці проблема здається простою і разом з тим не вирішеною. Було б помилковим припускати, начебто прості запитання викликають такі ж прості відповіді, а одна очевидність з легкістю потягне за собою іншу. Якщо підійти до проблеми з іншого боку, незалежно від того, здійснюють люди самогубство чи ні, здається апріорно ясным, що можливі всього лише два філософські вирішення: «так» чи «ні». Але це надто просто. Є ще й ті, хто безперервно запитує, не підходячи до однозначного рішення. Я далекий від іронії: йдеться про більшість. Зрозуміло також, що багато з тих, що відповіли «ні», діють так, наче сказали «так». Якщо прийняти ніцшеанський критерій, вони так чи інакше кажуть «так». І

навпаки, самогубці часто впевнені у тому, що життя має сенс. Ми постійно стикаємося з подібними протиріччями. Можна також сказати, що протиріччя особливо загострені якраз у той момент, коли логіка є такою бажаною. Часто порівнюють філософські теорії з поведінкою тих, хто їх сповідує. Але серед мислителів, що заперечували сенс життя, ніхто, крім народженого літературою Кирилова, який виник з легенди Перегріна і перевіряв гіпотезу Жюльє Лек'є, не знаходився у такій злагоді з власною логікою, щоб відмовитися і від самого життя. Жартуючи, часто посилаються на Шопенгауера, який прославляв самогубство за пишною трапезою. Але тут не до жартів. Не так важливо, що трагедія приймається несерйозно; подібна несерйозність врешті-решт виносить вирок самій людині.

Отже, чи слід припускати, зіткнувшись з цими протиріччями і цією темрявою, що начебто немає ніякого зв'язку між можливою думкою про Життя та дією, яка здійснюється, щоб його втратити? Не будемо перебільшувати. В прихильності людини до світу є щось сильніше, ніж всі біди світу. Тіло бере участь у вирішенні анітрохи не менше за розум, і воно відступає перед небуттям. Ми звикаємо жити задовго до того, як звикаємо мислити. Тіло зберігає це випередження в перебігу днів, що потроху наближає нашу смертну годину. Нарешті суть протиріччя полягає в тому, що я б назвав «ухиленням», яке водночас і більше, і менше «розважання» Паскаля. Ухилення від смерті — третя тема життя, яке треба «заслужити»), або виверти тих, хто живе не для самого життя, а заради якої-небудь великої ідеї, яка перевищує і звеличує життя, наділяє його сенсом та зраджує його.

Все тут плутає нам карти. Поволі стверджувалося, наче погляд на життя як на нісенітницю рівний ствердженню, що воно не варте того, щоб його прожити. Насправді між цими міркуваннями немає ніякого обов'язкового зв'язку. Просто слід не піддаватися збентеженню, розладу і непослідовності, а прямувати до справжніх проблем. Самогубство здійснюють тому, що жити не варто,— зрозуміло, це істина, але істина безплідна, трюїзм. Хіба це прокляття існування, це викриття хибності життя є наслідком того, що життя не має сенсу? Хіба абсурдність життя потребує того, щоб від цього тікали до надії чи до самогубства? Ось що нам необхідно з'ясувати, простежити, зрозуміти, відкинувши решту. Чи призводить абсурд до смерті? Ця проблема є першою серед усіх інших: чи то

методи мислення чи безпристрасні ігрища духу. Ньюанси, суперечності, все пояснююча психологія, уміло привнесена «духом об'єктивності»,— все це не має нічого спільного з цим палким пошуком. Він потребує неправильного, тобто логічного мислення. Це дається нелегко. Завжди просто бути логічним, але майже неможливо бути логічним до самого кінця. Настільки логічним, як самогубці, що йдуть до кінця шляхом свого почуття. Роздуми з приводу самогубства дають мені змогу поставити єдину проблему, що мене цікавить: чи існує логіка, прийнятна аж до самої смерті? Дізнатися про це я зможу тільки за допомогою міркування, вільного від хаосу пристрастей та виповненої світлом очевидності. Так намічається початок міркування, яке я називаю абсурдним. Багато хто починав його, але я поки що не знаю, чи йшли вони до кінця.

Коли Карл Ясперс, показавши неможливість уявно конструювати єдність світу, вигукує: «Ця межа веде мене до самого себе, туди, де я вже не ховаюся за об'єктивну точку зору, що зводиться до сукупності моїх уявлень; туди, де ані я сам, ані екзистенція іншого не можуть стати для мене об'єктами»,— він услід за багатьма іншими нагадує про ті безводні пустелі, де мислення наближається до своїх меж. Зрозуміло, він говорить услід за іншими, але наскільки квалітивно прагне залишити ці межі! До цього останнього звороту, який розхитує основи мислення, приходять багато людей, у тому числі й найнепомітніші. Вони зрікаються усього, що їм дороге, що було їхнім життям. Інші аристократи духу теж зрікаються, але йдуть до самогубства мислення, відверто бунтуючи проти думки. Зусиль потребує якраз протилежне: зберігати, наскільки є можливим, ясність думки, намагатися розглянути зблизька утворені на околицях мислення чудернацькі форми. Наполегливість та проникливість — такі привілейовані глядачі цієї абсурдної та нелюдяної драми, де репліками обмінюються надія і смерть. Розум може тепер розпочинати аналіз фігур цього елементарного і разом з тим витонченого танцю, перед тим як оживити їх власним життям.